

PŘEDMLUVA

Tato práce, volně a zčásti založená na mých přednáškách na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, se pokouší nabídnout ucelený a komplexní pohled na lexikon (slovník) ve všech jeho hlavních stránkách, nazíraný na pozadí celého jazyka a prázmatem dnešní lingvistiky; nejde tedy o další (a tradiční) úvod do lexikologie. Je orientována obecně, jazykově širě a nespecificky, i když většína ilustrací je v češtině; řada ilustrací jednotlivých jevů je však i v jiných jazycích, jakkoliv základní tu je pro svou obecnost a známost angličtina. Z hlediska své geneze je zároveň kritickým navázáním na starší práci o lexikologii J. Filipce a F. Čermáka, ve valné většině svého textu je však orientovaná zcela jinak, než ve snaze reagovat na nahromaděné poznání jiných i vlastní výzkum a lexikografickou praxi. Zásadní stránkou textu tu jsou poznatky umožňované a získávané v rámci korpusové lingvistiky výzkumem velkého korpusu, zde *Českého národního korpusu*. Ty také umožnily to, co žádná starší práce nabídnout nemohla, především některé zásadní poznatky o lexikonu po stránce syntagmatické.

Lexikon se tu pojímá jako základní a největší jazykový systém stojící v protikladu k dosud obvykle přeceňované gramatice; z něj také vycházejí a čerpají ostatní disciplíny. Lexikální systém se tu chápe strukturalisticky a analyzuje v důsledné pozornosti věnované aspektům paradigmatickým a syntagmatickým ve všech jeho oblastech a ve snaze je pokrýt vyčerpávajícím způsobem, nikoliv jen ilustrací. Lexém jako základní a znaková jednotka tohoto systému se tu sleduje v mnoha ohledech, především však v klasickém protikladu langue a parole (systému a textu), znakově však nutné i z hlediska jeho formy a významu; odtud i důraz na sémantiku promítající se i do názvu práce. Důraz se tu však vzhledem k zaměření knihy klade na opomíjenou sémantiku systému, méně už textu (kterého si většína formalisticky orientovaných moderních prací o sémantice všimá přednostně, jakkoliv jen ilustrčně a nijak vyčerpávajícím způsobem). V rámci pozornosti věnované stránkám sémiotickým se tu zvýšená pozornost věnuje i pragmatice (nyní už důsledně oddělené od sémantiky), především aspektů evaluativnosti. Korpus a korpusové přístupy pak umožňují, vedle poznání aspektů syntagmatických, řadu jevů vyhodnocovat i statisticky a přisuzovat jim pak i různé velkou váhu v kontextu celku.

Snaha o úplnost pokrytí lexikonu jako celku má určité důsledky. Jedním z nich je zahrnutí i oblastí tradičně vynechávaných, jako je slovo tvoření a frazeologie, ale třeba i základní popis lexikální vulgarity a výrazů tabuových, jiným je navázání i tradici Pražské školy a Viléma Mathesia na dosud opomíjenou oblast jazykové nominace, představující zde pokus o její popis a propojení s celým systémem i hlavní jednotkou lexikonu, lexiémem. Jakkoliv je základní zaměření práce synchronní, nabízejí se tu, kvůli doplnění a dokreslení obrazu sledovaného tématu, občas i malé exkursy do diachronie, kam lze počítat i stručný přehled vzniku a vývoje písma, a tedy grafické stránky lexému.

Tato práce, vznikající řadu let, se pokouší podat systematický pohled na sledované relevantní jevy a aspekty lexikonu, především s představením jejich podstaty, popř. vývoje základního myšlení (zvláště u sémantiky), nijak se však naopak nepokouší se argumen-

tačně a diskusně vyrovnávat se záplavou mnoha různých názorů; to by nebylo v tomto rámci ani možné. Vedle evidence základních jevů a proudů a dalších navazuje tedy jen na ty, které se koncepčně jeví autorovi jako osvědčené, přijatelné a nosné, ať už jde o klasiky (jako F. de Saussure, V. Mathesius, J. Lyons), nebo autory nové. Odtud i odstup a jistá kritika některých populárních a modních směrů, které dosud o svých možnostech systematického a spolehlivého uchopení a popisu lexikonu a jazyka ne- přesvědčují (jako je kognitivní lingvistika v dnešní podobě). Proti primárnímu a jen občas ilustrovanému teoretizování se tu usiluje naopak často o souvislejší představení samotných jazykových dat a jejich podstaty, a to vždy v taktu zvoleném teoretickým rámcem. Na práci je leckdy patrné, že v řadě ohledů se musí kriticky vyrovnávat s lecčím, co z dosavadní tradice už přijímat nelze; hlavním projevem takto změněné orientace, ovlivněné i poznáním korpusu, je však důraz na měnící se metodologii výzkumu i popisu, vedoucí mj. od čerobilého škatulkování k vyhodnocování na škále, se silným důrazem i na vyhodnocování kvantitativní. V řadě ohledů a na rozdíl od tradice se tato práce tedy nikterak nesnaží prezentovat hotové a nezpochybnitelné poznání a často, tj. tam, kde jsou věci dosud málo poznané, otevřenost svých výsledků i potřebu dalších naopak zdůrazňuje.

Závěrem bych rád poděkoval všem, co ke vzniku práce různým způsobem přispěli a kriticky prospěli, zvláště kolegum V. Cvičkoví, J. Kocovi, M. Křenovi a M. Sltukovi, specificky též K. Palovi. Zvláštní dík však náleží především oběma recenzentům A. Klégrovi a K. Kučerovi za nevšednou úlohu pročítat, promýšlet a oprávněně komentovat celý rukopis práce v její první verzi.

František Čermák, podzim 2009 – jaro 2010